

УДК 811.161.2

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕТНОКУЛЬТУРНИХ НОМЕНІВ-СИМВОЛІВ «СЛОВО» ТА «ПІСНЯ» У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Лебеденко Ю. М.

*Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна*

У статті проведено аналіз етнокультурних номенів-символів «слово» та «пісня», з'ясовано їхній взаємозв'язок, а також функції у поезії Лесі Українки.

Ключові слова: *номен-символ, вербальний символ, етнокультурний символ.*

Різні за своєю природою типи символів знаходять концентроване вираження у вербальних символах, адекватне сприйняття яких єдино можливе за умови знання та освоєння духовних цінностей національної культури. *Актуальність.* Упродовж віків українська мова виробила свій символічний код, у силовому полі якого перебувають різні шари її лексичного складу – кольороназви, топоніми, хрононіми, назви реалій рослинного та тваринного світу тощо. Синтетичний характер відповідних вербальних символів виявляється у впливі на різні складники внутрішнього життя людини: вольові, емоційні, естетичні, моральні та ін.

Мета – аналіз етнокультурних номенів-символів «слово» та «пісня», з'ясування їх взаємозв'язку, а також функції у поезії Лесі Українки.

Символ, як писав О. Ф. Лосєв, – модель. Тобто це таке співвідношення первинного та похідного значень слова, яке далі моделюється, копіюється в семантичній структурі слів, пов'язаних з опорним символом спільністю мікроконтексту. У цьому полягає джерело символізації не тільки основних, опорних об'єктів художнього твору, а й численних деталей [2].

Вербальні символи в їх культурній значущості, зв'язку з концептуальною картиною світу, поетичними ідіолектами привертають увагу вітчизняних дослідників А. Мойсієнка, Ю. Лазєбника, В. Кононенка, М. Філона, Н. Варич, які продовжують традиції вивчення цих тропів, започатковані М. Костомаровим, М. Максимовичем та О. Потебнею. Попри пильну увагу дослідників до означеної проблеми, окремі важливі теоретичні та практичні питання досі з'ясовані ще недостатньо.

Під поняттям «номен» ми розуміємо формально утворену структуру, яка має номінативне значення, а глибинна семантична структура містить певну етнокультурну або міфологічну символіку. Так, В. В. Жайворонок на позначення цієї одиниці послуговується поняттям «знак», нам же більш прийнятним видається поняття «номен».

Задля детального лінгвістичного аналізу творів Лесі Українки нами було розглянуто 150 етнокультурних номенів-символів, уживаних у творчості автора, які використовуються до 370 разів. Номен-символи, які є найбільш активними у творчості Лесі Українки, становлять кольоропозначення; часопростір; назви реалій рослинного та тваринного світу; символи на позначення частин тіла людини або тварини; назви житла та членів родини; обрядово-релігійні символи; номен, що позначають емоції (позитивні та негативні) тощо.

Нашим завданням є дослідження авторського вживання слів-символів. Аналізуючи символи у творчості Лесі Українки, ми спирались на тлумачення етнокультурних символів, поданих у словнику Віталія Жайворонка «Знаки української етнокультури», щоб з'ясувати, в яких випадках смисл, покладений у номен Лесею Українкою, відповідає загальноновизначеному, а де вона надає їм іншого, ширшого, власного значення.

Надзвичайно виразними у творчому доробку Лесі Українки є інформативні символи, зокрема номен «слово» та «пісня». Поетеса надає вагомому значення слову, як основному джерелу інформації, як засобу впливу на маси (як позитивного, так і негативного). Пісня – це синтез слова й мелодії, вона містить згусток емоцій, думок, переживань тощо. Через пісенні мотиви виявляється свідчення високих моральних, етичних ідеалів українського народу. Мистецька глибина мислення в тандемі з мелодійним поєднанням, підкреслюють геніальний творчий вияв, який вражає своїм поетичним почуттям і колоритністю: *У кожного люду, у кожній країні Живе такий спогад, що в його в давнині Були золоті віки, Як пісня і слово були у шанобі В міцних сього світу; не тільки на гробі Складались поетам вінки* («На столітній ювілей української літератури»).

За В. Жайворонком, слово (зменшено-пестливі – слівце, словце, словечко, словечечко, словонько) – мовна одиниця як вираження поняття про ту чи іншу реалію об'єктивного світу; також мова, мовлення або висловлення, фраза; споконвіку людина вірила в чудодійну силу слова (звідси поважання всіляких волхвів, ворожбитів, гадалок і т. ін.) [1, с. 465]. У цілющу силу слова вірить і ліричний герой поезії «Одно слово»: *А він сказав: «Я знаю, я від того вмираю, що у вас ніяк не зветься, хоч єсть його без міри в вашім краю, а те, від чого міг би я ожити, не зветься теж ніяк, немає слова, але й його самого в вас нема... якби було хоч слово, може б, я ще й жив би з вами...»* («Одно слово»).

Давня людина не відділяла слова від речей, і тому за словом, за назвою речі йшла сама річ; віра в матеріалізацію слова збереглася й до сьогодні, бо саме на ній тримається віра в замовляння, побажання, прокляття (вимовити слово, що називає річ, рівнозначне її викликанню чи творенню); звідси табу на назви демонологічних істот: *Від одного слова Розкрилася в душі моїй труна.* («Порвалася нескінчена розмова...»); *Чому на спогад сих покірних слів рука стискає невидиму зброю, а в серці крики бойові лунають?..* («Якби вся кров моя уплинула отак»).

Слово, вірили українці, лікує, приносить добро (звідси виникло слово «благословення»); кажуть: «Добре слово дорожче багатства», «Добре слово не коштує нічого, а допоможе багато». Ця традиція відображається й у Лесиній поезії:

Я, може, навіки іду в чужий край... Прощай, – добрим словом мене спогадай! («У путь»).

Слово, також знали, сильно шкодить, особливо сказане ворожбитом; слова можуть наслати хворобу, а можуть і лікувати, отже, може збутися погане та добре слово; відгомін віри в силу слова залишився й у привітаннях і побажаннях, у традиційних застільних тостах і примовках, у впевненості, що збудеться вчасно сказане слово. Леся Українка також щиро вірить у силу слова, яке застерігає від негараздів не лише окрему людину чи родину, а й цілу націю, народність, як, наприклад, у вірші на пошану Тараса Шевченка: *Щоб між нами не вгасало Проміння величне, Ти поставив «на сторожі» Слово твоє вічне* («На роковини Шевченка»).

Невчасно сказане слово, навпаки, може зашкодити, тому кажуть: «Скажи слово, а нещастя готово». Леся також застерігає: *«Не кажи так, милий побратиме, бо живий живе гадати мусить* («Віла-посестра»).

На вірі в силу слова засновані всі закляття; цілющу силу слова проповідує і церква, бо в Біблії сказано: «Воно [Слово] в Бога було на початку. І життя було в Нім»; тому молитва як звернення людини до Бога є Божа мова, Боже слово: *Так говорив Господь через свого пророка, І слово божє лунало сумно Серед пустині* («У пустині»).

У Біблії слово ототожнюється і з Богом-Отцем, і з Богом-Сином; слово, втілене в Ісусі Христі, споконвіку йде від Бога-Отця, як слово народжується з думки та живе в людському серці: *Хоч слів тих ніхто на щиті не носив, Та в серці носив до загины* («Роберт Брюс, король шотландський»).

Поетеса також робить слово живим, надаючи йому сили природи, порівнюючи з хвилями, сльозами та квітами: *В її речах слова котились, наче хвилі, мов сльози по її замучених братах, в вінку, здавалось, блідли квіти білі, і в'янули слова журливі на устах* («Забуті слова»).

Слово у Лесиній поезії виконує роль зброї, яка допомагає їй боротися за правду: *Слово, моя ти єдина зброє, Ми не повинні загинуть обоє!* («Слово, чому ти не твердая криця...»).

Поряд із номеном «слово» Леся Українка використовує номен-символ «пісня». Пісня (зменшено-пестливе – пісенька) – словесно-музичний твір, призначений для співу; за жанрами пісень багато, як ритуальних (обрядових), так і звичайних (ліричних, жартівливих, чумацьких, історичних тощо); співучість народу споконвіку творила його веселу й ліричну вдачу [1, с. 456]: Українська пісня містить яскравість висловів, описує життєві події народу, їхні думки, погляди та переживання: *І не був поет самотній, – До його малої хати Раз у раз ходила молодь Пісні-слова вислухати* («Давня казка»).

Пісня супроводжує Лесю з дитинства, у праці, в думках про життя: Я на гору круту крем'яную Буду камінь важкий підіймать І, несучи вагу ту страшную, Буду пісню веселу співать («*Contra spem spero!*»); *Та коли вже надто тяжко Туга серце обгортала, То співці співали пісню, Пісня тугу розважала...* («Давня казка»).

У поезіях Лесі Українки яскраво простежується загальноновизнана думка про те, що пісня є душею народу, є символом щирості та правди: *Довго щирими сими*

словами *До людей промовлятиму я; Я загину, – та довго між вами Гомонітиме пісня моя!* («Місячна легенда»).

Пісня розповідає про зміни в житті людини й народу, про природу й сутність людини, про можливі кардинальні зміни в житті, про скороминучість усього суцього. Усі ці символи втілюються й у творах Лесі Українки: *Спочиваєш ти, наш батьку, Тихо в домовині, Та збудила твоя пісня Думки на Вкраїні* («На роковини Шевченка»); *Чи не здається їм, що принесуть з собою Новії, ще не співані пісні, Що в краю темному, сповитому журбою, Блиснуть пісні, мов блискавки ясні* («Поворіт»).

У Лесі Українки пісня символізує життя, і коли обривається життя, закінчується й пісня: ... *Дівчина Зірвала лавровий вінець І в хвилях шумливого моря Знайшла своїй пісні кінець* («Над хвилями моря, на скелі...»).

Висновки. Символ «слово» міцно переплетений в поезії Лесі Українки із символом «пісня». В одних випадках слово наділяється властивостями живої істоти, в інших – відіграє роль міцної зброї. Пісня ж символізує в поезії Лариси Косач людське життя, переплетене надіями та сподіваннями, болем і радощами, щастям і горем. Весь смуток втрат і радість перемог як найкраще передає саме пісня.

Перспективу дослідження становить подальший аналіз номенів-символів зі метою цілісного вивчення ідіостилю Лесі Українки.

Список літератури

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: [Словник-довідник] / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
2. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство [Текст] / А. Ф. Лосев. – 2-е изд., испр. – М.: Искусство, 1995. – 320 с.

Лебеденко Ю. Н. Взаимосвязь этнокультурных номен-символов «слово» и «песня» в поэтическом творчестве Леси Украинки // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.363-366.

В статье осуществлен анализ этнокультурных номен-символов «слово» и «песня», выяснена их взаимосвязь, а также функции в поэзии Леси Украинки.

Ключевые слова: *номен-символ, вербальный символ, этнокультурный символ.*

Lebedenko Ju. M. The bond an ethnocultural nomen-symbol of "word" and "song" in the poetry of Lesya Ukrainka // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.363-366.

The article analyzes the ethnocultural nomen-symbol of "word" and "song", to determine their bond and function in the poetry of Lesya Ukrainka.

Key words: *nomen-symbol, verbal symbol, the ethnocultural symbol.*

Поступила до редакції 29.03.2011 р.